

TEZKİRE-İ ŞEYH SAFİ'YE GÖRE ERDEBİL TEKKESİ'NDE SEMAH*

SEMAH IN ARDABIL DARVISH LODGE ACCORDING TO TEZKİRE-I SHEIKH SAFI

Feyza TOKAT**

Öz

Alevi-Bektaşî topluluklarının en önemli ritüellerinden biri semah'tır. Nesilden nesile aktarılarak günümüze kadar ulaşan ve sözlü kültürün bir ögesi olan semahın günümüzdeki şeklini, figürlerinin anlamlarını ve adaptalarını tespit etmek kadar, tarihî metinlerdeki durumunu tespit etmek de önemlidir. Bu yönde yapılan her araştırma hem kültürel, hem de dinî çalışmalara katkıda bulunacaktır. Erdebil Tekkesi'ne ve Safiyeddin-i Erdebili'ye dair en eski ve en temel kaynaklardan biri İbn Bezzâz'ın Farsça *Safvetü's-Safâ* adlı eseridir. Bu eser Neşâtî tarafından XVI. yüzyılda Türkçeye çevrilmiştir. Bu çalışmada Neşâtî'nin *Safvetü's-Safâ*'dan tercüme ettiği *Tezkire-i Şeyh Safi*'nin Britanya Müzesi Add. 18548 nolu nüshasındaki semah ile ilgili bilgiler incelenecektir. *Tezkire-i Şeyh Safi*'de semah ile ilgili doğrudan veya dolaylı olarak verilen bilgilerin ışığında o dönemdeki Erdebil Tekkesi'nde dönülen semahın şekli, süresi, adaptaları, musikisi, kıyafeti vb. özellikleri tespit edilecektir. Böylelikle semahın aynı kalan veya yıllar içinde değişen yönleri ortaya konulmuş olacaktır. *Tezkire-i Şeyh Safi*'de verilen bilgilere göre Erdebil Tekkesi'nde vect, mutluluk ve manevi işaret sebebiyle dönülen semah; sadece baş ile, sadece kulak ile, tüm vücut ile hatta hiç hareket edilmeden de yapılabilir. *Tezkire-i Şeyh Safi*'de din büyüklerinin ve dervişlerin yanı sıra insan dışında bir hayvanın ve bir eşyanın da semah döndüğü belirtilir. *Tezkire-i Şeyh Safi*'de Erdebil Tekkesi'ndeki semahın süresi ve özel kıyafeti hakkında kesin bir bilgi verilmemektedir; ancak semahın adaptalarına ve musikisine dair bilgiler bulunmaktadır.

Anahtar kelimeler: semah, Erdebil Tekkesi, Şeyh Safiyeddin, *Tezkire-i Şeyh Safi*

Abstract

One of the most important rituals of Alawi-Bektashi communities is semah. As well as it is important to determine the meaning of the present shape, adornments, figures of the semah, reaching today by being transferred from generation to generation as an element of oral culture, it is also important to investigate the status of these items in the historical manuscripts. Each study on these topics will contribute to both cultural and religious studies. One of the oldest and most fundamental sources of the Ardabil Darvish Lodge and Safiaddin Ardabili is the work of Persian Safvetu-Safa of Ibn Bazzaz. This work was translated into Turkish by Neshati in the 16th century. In the present study, the information on semah in the British Museum Add. 18548 copy of *Tezkire-i Sheikh Safi*, translated from *Safvetu's-Safa* by Neshati, is examined. Based on the information given directly or indirectly about semah in *Tezkire-i Sheikh Safi*, features such as shape, duration, adornments, music, clothes of semah which were applied in Ardabil Darvish Lodge at that time are tried to be explained. In this way, the stationary aspects of semah and its changing aspects over the years will be revealed. According to the information given in *Tezkire-i Sheikh Safi*, the semah performed in the Ardabil Darvish Lodge due to vect, happiness and spiritual sign; could be done only with head, only with ear,

* Makalenin Geliş Tarihi: 11.03.2018, Kabul Tarihi: 08.06.2018. DOI: 10.31624/tkbbvd.2018.12

** Dr. Öğretim Üyesi. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü, ftokat@pau.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-6394-8996

with the whole body and even without moving at all. In *Tezkire-i Sheikh Safi* it is stated that religious leaders and darvishes as well as an animal and goods besides human, perform semah. In *Tezkire-i Sheikh Safi*, although there is no definite information about the period or the special outfit of the semah in the Ardabil Darvish Lodge; there is information about the etiquette and musical notes of semah.

Key words: semah, Ardabil Lodge, Sheikh Safiyeddin, *Tezkire-i Sheikh Safi*

1. Giriş

Safeviye tarikatının kurucusu olan Safiyeddîn-i Erdebîlî, günümüzde Güney Azerbaycan bölgesinde bulunan Erdebil’de 650/1252 yılında doğmuştur. Safiyeddîn-i Erdebîlî, İbrâhim Zâhid-i Geylânî’nin hem damadı olmuş, hem de onun yanında seyrü sülûkunu tamamlamıştır (Öngören, 2008a: 476-477). Safiyeddîn-i Erdebîlî’nin şeyhi İbrâhim Zâhid-i Geylânî, Zâhidiyye tarikatının kurucusu olarak kabul edildiği için Şeyh Safiyeddin, İbrâhim Zâhid hayatta iken Zâhidiyye’nin bir temsilcisi sıfatıyla faaliyet göstermiştir. Ancak Zâhidiyye adı pek kalıcı olmamış ve İbrâhim Zâhid’den sonra silsilesi Halvetiyye ve Safeviyye şeklinde iki ayrı tarikat olarak devam etmiştir (Öngören, 2008b: 460).

“Şeyh Safiyeddîn’den sonra tarikatın başına sırasıyla Şeyh Sadreddîn, Hâce Ali, Şeyh İbrahim, Şeyh Cüneyd, Şeyh Haydar, Sultan Ali ve Şah İsmail geçmiştir. Başlangıçta ehl-i sünnetin Şafii mezhebine mensup bir tarikat olan bu teşekkül, Hâce Ali’den sonra, gerek Şii mezhebinin gerek Türkmen hayat tarzı ve dinî-kültür inançlarının etkisiyle ‘Kızılbaşlık’ denilen anlayışa temayül etmeye başlamış, Şeyh Haydar zamanında da ‘Kızılbaş’ (sürh-ser) şeklinde anılmışlardır. Safeviyye tarikatı, Şah İsmail’in 1501’de Safevî Devleti’ni kurmasıyla Kızılbaşlığı siyasallaştırmıştır” (Bilgili, 2009: 52). Safevî Devleti’nin adı, Şah İsmail’in soyunun dayandığı Safiyeddîn-i Erdebîlî’den gelmektedir.

“Safeviyye tarikatı zamanla çok geniş bir çevreye yayılmış, Azerbaycan başta olmak üzere Gîlân, Taberistan (Mâzenderân), Horasan, Buhara, Türkmenistan, Türkistan, Karahıtay, Çin Türkistanı, Hindistan, Serendib (Seylan), İran, Irak, Suriye, Lübnan, Hicaz, Anadolu ve Rumeli bölgelerinde binlerce müride sahip olmuş, bütün bu coğrafyada Erdebil’deki merkez tekkeye bağlı olan tekkeler kurulmuştur” (Öngören, 2008b: 460).

Erdebil Tekkesi, özellikle XV. yüzyılda Anadolu Alevi Türkmenleri üzerinde çok etkili olmuştur. “Anadolu’nun Türkleşme sürecinin temel unsurlarından olan Horasan erenleri ve bu erenlerin etrafında gelişen Alevi inanç-dede ocakları özellikle XV. yüzyılla beraber inanç kimliklerinin merkezi olarak Erdebil Tekkesi’ni kabul ederler” (Yörükân, 1998: 453). Örneğin “Erdebil Tekkesinin Anadolu’daki halifelerinden biri, Bayramiyye tarikatının pîri Hacı Bayrâm-ı Velî’nin müşidi Somuncu Baba’dır. Bayramiyye ve Celvetiyye tarikatı silsileleri Hacı Bayrâm-ı Velî, Somuncu Baba, Hâce Ali vasıtasıyla Safeviyye silsilesine kadar ulaşır. Harîrîzâde ve Tabibzâde gibi

müelliflere göre Hâce Ali'den Somuncu Baba'ya gelen silsileden Molla Fenârî de hilafet almıştır” (Öngören, 2008b: 460).

“Erdebil Tekkesi, tarihsel süreç içinde müstakil bir tarikat söylemi ve disiplini oluşturmuş dinsel öğreti olmanın yanında sosyal-tarihî profili ve yüzyıllar boyunca geniş halk kitleleri üzerinde oluşturduğu dinî-siyasi manifesto ile etkin bir toplum psikolojisi yaratmış önemli tarih-inanç-kültür süjelerinden biridir”(Kılıç ve Bülbül, 2006: 9).

Safiyeddîn-i Erdebîlî'nin hayatı ile ilgili en geniş bilgi, vefatından yirmi dört yıl sonra Hicrî 759 (1358) yılında oğlu Sadreddîn-i Erdebîlî'nin Tevekkül b. İsmail b. Bezzâz el-Erdebîlî'ye hazırlattığı *Şafvetü's-Şafâ* (*Mevâhibü's-seniyye fî menâkıbi's-Şafeviyye*) adlı eserde bulunmaktadır (Öngören, 2008 A:476). Safevî hanedanının kökeninin tarihine dair başlıca kaynak olan bu eser, Safevî Hükümdarı Şah I.Tahmasp (984/1576) döneminde düzenlemelere ve tahrifata maruz kalmıştır. Ancak bunun dışında eseri Türkçeye çevirenler ve müstensihler de *Şafvetü's-Şafâ* üzerinde önemli değişiklikler yapmışlardır (Togan, 1957: 345; Öngören, 2008a: 476; Kutlu, 2007: 31); (Şah, 2007:7-9) “XVI. yüzyıldan itibaren, Anadolu ve Osmanlı coğrafyası içinde yapılan Türkçe çevirilerde bazı Osmanlı mutasavvıfları kendi eserlerinde Şeyh Safî'yi överken onun soyundan gelenlerin siyasete bulaşmalarını eleştirerek Safevî önderlerini kötülemişler; Safevî iktidarı döneminde ise Azerbaycan ve İran sahasında yapılan unsurları esere eklenmiştir” (Musalı, 2017: 170).

Kızılbâş Aleviliğinin temel yazılı kaynaklarından biri olan *Safvetü's-Safâ*'da Erdebil Tekkesi'nin inancı, ritüelleri, ibadetleri, şecereleri, tarihi ve kültürü hakkında önemli bilgiler vardır. Safiyeddîn-i Erdebîlî'nin doğumundan ölümüne kadar tüm yaşamını, şecerelerini, kerametlerini, ibadetlerini, güzel ahlakını kıssalarla anlatan *Safvetü's-Safâ*, onu daha iyi tanımak ve hayatını örnek almak isteyen kişiler için Anadolu ve Azerbaycan coğrafyasında kısmen veya tamamen birçok defa Türkçeye çevrilmiştir. “*Menâkıb-ı Şeyh Safî, Tezkire-i Şeyh Safî, Velâyet-i Şeyh Safî* vs. gibi isimlerle bilinen bu eserlerin büyük ölçüde *Safvetü's-Safâ*'ya dâhil olan hikâyelerin Farsçadan Türkçeye tercüme edilmesi sonucu meydana geldiği görülmektedir” (Musalı, 2017: 164). Bu tercümelere biri de Azerbaycan coğrafyasında XVI. yüzyılda Neşâti tarafından yapılmıştır. Neşâti, yazma nüshanın “*târîh-i taşnîf*” bölümünde eserin tercüme tarihini “hâl-i şeyh” ifadesi şeklinde ebced hesabı ile belirtmiştir. Bu da 949/1543'tür. Neşâti'nin tercüme ettiği *Safvetü's-Safâ*'nın bilinen beş el yazma nüshası vardır. Bu nüshalar St. Petersburg Saltikov-Şedrin Kütüphanesi Hanikov 91'de (949/1543 tarihli), Tebriz Millî Kütüphanesi No. 750'de (950/1544 tarihli), Tahran Millî Kütüphanesi No. 2761'de (949/1543 tarihli), Britanya Müzesi Add. 18548'de, St. Petersburg Doğu Bilimleri Enstitü Kütüphanesi No. c-568'de (1272/1855 tarihli) kayıtlıdır (Nağisoğlu vd., 2010:7; Şah, 2007: 13-14, Parlak ve Kutlu, 2008:50-52).

St. Petersburg Saltikov-Şedrîn Kütüphanesi Hanikov No. 91'e ve Tebriz Millî Kütüphanesi No. 750'ye kayıtlı nüshalar, müellif nüshalarıdır. Bu iki müellif nüshası, Möhsün Nağısoylu, Sever Cabbarlı ve Rauf Şeyhzamanlı tarafından neşredilmiştir (2006, 2010). Britanya Müzesi Add. 18548 nolu nüsha üzerine ise Feyza Tokat'ın metin, inceleme ve dizin çalışması vardır (2017a, 2017b).

Tezkire-i Şeyh Safi' (TŞS) 19 satır ve 499 varaktan oluşur. Başı ve sonu eksik olan bu yazma nüshanın müstensihisi ve istinsah tarihi nüshada geçmemektedir. Ancak Rieu ve Nağısoylu vd. bu nüshanın istinsah tarihini XVI. yüzyıl olarak tahmin etmiştir (Rieu 1888: 281a, Nağısoylu vd., 2010: 7-8).

Nağısoylu vd.'nin iki müellif nüshadan yaptığı yayın ile Britanya Müzesi Add.18548 nolu nüsha arasında az da olsa kelime farklılıkları bulunmaktadır:

Britanya Müzesi Add. 18548: “birbirimizi itürüp ayrıldük ve heç kimse qar ile tumandan zäyi' olmamışdı ve her kimse kendüsi ile hurrem ve handān edi.” (123b/7-8)

St. Petersburg Saltikov-Şedrîn Kütüphanesi Hanikov No. 91- İnan Tebriz Kütüphanesi No. 750: “bir-birimizi itürüb ayrılduk ve heç kimsə kimsəsindən xəbəri yox idi. Danlası gün açıldı və qamumuz bir yerdə cəm olduk və heç kimsə qar ilə dumandan zaye olmamışdı və hər kimsə kendüsi ilə xürrəm və xəndan idi” (Nağısoylu vd., 2010: 247)

Britanya Müzesi Add. 18548: “hikāyet şāl toquyıcı Tebrizlü Pire ‘Alī rivāyet eyler Tebrizlü Həyreddindən” (115b/16-17)

St. Petersburg Saltikov-Şedrîn Kütüphanesi Hanikov No. 91- İnan Tebriz Kütüphanesi No. 750: “Hekayət Təbrizlü Pir Əli revayət eyledi Təbrizlü Xeyrəddindən” (Nağısoylu vd., 2010: 232)

Britanya Müzesi Add. 18548: “şeyh dēdi bunlardan heç məzarrat kimseye dəger mi dēdiler belī her kim sancar sā'atde ölür” (268b/3-5)

St. Petersburg Saltikov-Şedrîn Kütüphanesi Hanikov No. 91- İnan Tebriz Kütüphanesi No. 750: “Həzrət Şeyx (q.s.) dedi: “Bunlardan heç məzərrət kimseyə dəger mi?” Dedilər: “Bəli, hər kimi dişlər, saətdə ölür” (Nağısoylu vd., 2010:506)

Britanya Müzesi Add. 18548: “aña ne cism-i muṭlaq dēmək olur ve ne rüh faqat kemürdek nisbetinə ki bedende ne sümükdür ve ne ət” (188b/4-5)

St. Petersburg Saltikov-Şedrîn Kütüphanesi Hanikov No. 91- İnan Tebriz Kütüphanesi No. 750: “ana nə cismi- mütləq demək olur və nə ruh. Fəqət qüzruf nisbetinə ki, bədəndə nə sümükdür nə ət” (Nağısoylu vd, 2010: 362).

Britanya Müzesi Add. 18548: “ikinci ol kim pîş-namâzlıg maña işâret kılsun” (308a/19)

St. Petersburg Saltikov-Şedrîn Kütüphanesi Hanikov No. 91- İran Tebriz Kütüphanesi No. 750: “İkinci ol kim, imamət qılmağ mana işâret kılsun” (Nağisoylu vd, 2010:571).

Britanya Müzesi Add. 18548: “beyit üfürürler çoğ kişiler ölüye demler velî / kimse Rûhullâh kimi ölüyi diri eylemez hikâyet hem bu Pire ‘Abdülkerîm” (393b/18)

St. Petersburg Saltikov-Şedrîn Kütüphanesi Hanikov No. 91- İran Tebriz Kütüphanesi No. 750: “Beyt: üfürürler ölülerğə çox kişiler däm, velî/ Kimsə Ruhuallah kimi ölüyi diri eyləmez. Hekayət. Həm bu Pirə Kərim” (Nağisoylu vd, 2010:700).

Görüldüğü gibi Britanya Müzesi Add.18548 nolu nüsha ile müellif nüshalar arasındaki bu kelime farklılıkları, müellif nüshadaki anlamı ve üslubu değiştirmemektedir. Denilebilir ki Britanya Müzesi Add.18548 nolu nüshanın müstensihî Neşâti'nin müellif nüshasına genel olarak sadık kalmakla beraber, kelime düzeyinde metne az da olsa müdahalede bulunmuştur.

Neşâti'nin TŞS çevirisi, sahip olduğu geniş söz varlığı ve Eski Oğuz Türkçesine, Azerbaycan Türkçesine ve Çağatay Türkçesine ait fonolojik, morfolojik özellikleri ile Türk dili çalışmaları için çok önemlidir. Ancak Erdebil Tekkesi'nin şeyhi Safiyeddin-i Erdebili'nin hayatına ve Erdebil Tekkesi'nin inanç yapısına dair ihtiva ettiği bilgiler ile de tarih araştırmaları ve özellikle de tasavvuf tarihi bakımından önemli kaynak kitaplardandır.

Alevi-Bektaşî topluluklarının en önemli ritüellerinden biri, semah dönmektir. “Alevi-Bektaşî toplulukları inançlarını, yaşam biçimlerini, felsefelerini, düşüncelerini, gelenek ve göreneklerini, en çok törenleri ve semahları ile yansıtmışlardır” (Elçi, 1999: 1). Bu yönüyle semah, Alevi-Bektaşî topluluklarını diğer dinî ve kültürel topluluklardan ayırıcı bir yöne sahiptir. Nesilden nesile aktarılacak günümüze kadar ulaşan ve sözlü kültürün bir ögesi olan semahın günümüzdeki yapıma şeklini tespit etmek kadar, tarihî metinlerdeki şeklini, adaplarını tespit etmek de önemlidir. Bu yönde yapılan her araştırma hem kültürel hem de dinî çalışmalara katkıda bulunacak, semahın aynı kalan veya yıllar içinde değişen yönlerini ortaya koyacaktır.

Bu çalışmada TŞS'nin Britanya Müzesi Add. 18548 nolu nüshasındaki semah ile ilgili bilgiler incelenecektir. TŞS'de semah ile ilgili doğrudan veya dolaylı olarak verilen ve serbest bir aktarma ile Türkiye Türkçesine aktarılan bilgilerden hareketle o dönemde Erdebil Tekkesi'nde yapılan semahın şekli, süresi, adapları vb. özellikleri tespit edilmeye çalışılacaktır.

2. Tezkire-i Şeyh Safî'de Semah ²

TŞS'de "semah" kelimesi, "semâ'" ve bir yerde "semâ" (269b/1) şeklinde geçmiştir ve "êt-, eyle-, kııl-, kıop-, ur-, gel-" yardımcı filleriyle kullanılmıştır: "semâ' êtse" (287b/2), "semâ' eyler" (191a/16), "semâ' kııldı" (281b/5), "semâ' kıopdı" (496b/10), "semâ' ursunlar" (63b/3), "semâ geldi" (269b/1).

TŞS, mukaddime ve on iki bâbdan oluşur (Tokat, 2017a:19). Bu bâblardan biri olan altıncı bâb, "ol hâzretüñ vecd ile semâ'ında" (281a/6-287b/9) başlığı altında Şeyh Safiyeddîn'in semahına ayrılmıştır. Ancak bu bölümde Şeyh Safiyeddîn'in semahla ilgili görüşlerine yer verilmemiş, onun hangi hâllerde semah yaptığı ve o semah yaparken yaşanan olağanüstü olaylar anlatılmıştır. Bu bölüm dışında diğer bölümlerde de Erdebil Tekkesi'nde dönülen semahla ilgili dolaylı olarak verilen bilgiler bulunmaktadır.

TŞS'ye göre semah; şeyhlerden, din büyüklerinden kalan bir mirastır ve bu miras kaidelerine, kurallarına uyularak korunmalıdır:

"Ol neste ki meşâyıhdan kıalupdur semâ'dur ve anuñ kıâ'idesi berk sahlamalı." (179a/4-5) [O şey ki şeyhlerden kalmıştır ve onun kuralları sıkıca saklanmalı(dır).]

3. Tezkire-i Şeyh Safî'de Semah Yapmanın Sebepleri

TŞS'de semahın yapılma sebepleri şunlardır:

3.1. Vect Hâli Sebebiyle Semah Yapma

"Sözlükte 'bulma, var olma, hâsıl olma, buluş' anlamına gelen vect, tasavvufta, kulun istek ve çabası olmaksızın onun kalbine tesadüf eden şey (his, ilham, feyz, vârid); Hak'tan gelen tecelliler demektir" (Karaman vd. 2006: 685). "Vect, insanın kendi iradesi dışında Allah'ın bir ihsanı gibi bir sufinin kalbine ansızın doğan, onu kendinden geçiren bir durumdur" (Parlatır, 2017: 686). Kur'an lafzı, şiir veya musiki nağmeleri; vect hâlinin meydana gelmesi için yardımcı unsurlardır. Ancak bunun yanından aniden, hiçbir dış unsura bağlı olmadan, Allah'ın bir lütfu olarak vect hâli oluşabilir. Erdebil Tekkesi'nde vect hâli, semahın yapılma sebeplerinden biridir:

"Bir vecd peydâ oldu ve semâ'a vardı." (287b/7) [Bir vect peyda oldu ve semaha vardı.]

"Vecd ehlinüñ semâ'ı ihtiyârsızdur." (191b/1-2) [Vect ehlinin semahı irade dışıdır.]

"Kamu semâ'da ve vecdde êdiler." (218b/10) [Hepsi semahta ve vectte idiler.]

"Şeyh Zâhid'üñ vecd ile hâleti gâlib olup ihtiyârı elinden giderüp ol dahı semâ'a

kalhdı.” (66b/10-11) [Şeyh Zâhid’i vect ile hâli sarıp iradesi elinden gidip o da semaha kalktı.]

Safiyüddîn-i Erdebîliye göre semah için bir vesile olan vect hâli, üç derecede gerçekleşir: Tevâcüd, vect ve vücüd. “Tevâcüd, sâlikin bilerek ve isteyerek vecde gelmesi, daha doğrusu vecde gelmek için çabalamasıdır. Tevâcüd ehlinin yüreği hastalıktan yeni kalkmış bir kişi gibi titrer. Ama sağlık ve kuvveti tam değildir” (Şah, 2007: 146). Halk tabakası tecâvüd ehlidir ve onlar beden ile semah yaparlar.

“Tevâcüd bir semâ‘dur gövde ilen.” (218b/18) [Tevâcüd vücut ile yapılan bir semahtır.]

“Tevâcüdün semâ‘ı ‘âmm şüflerüñdür.” (219a/8) [Tevâcüdün semahı sıradan sufilerindir.]

“Vect ehli, hastalıktan sağlığa kavuşan kişi gibidir. Onun cismi, ruhani olmuş; yüreğine Rabbânî varidatlar girmiştir. Bazen vect hâli ona o kadar hâkim olur ki onu yaralasalara veya bir uzvunu kesseler bile hiç duymaz” (Şah, 2007: 146). Gönül ile yapılan bu semahı, vect ehli yapar.

“Vect bir semâ‘dur köñül ilen.” (218b/18) [Vect gönül ile yapılan bir semahtır.]

“Vect semâ‘ı hâşşa şüflerüñdür.” (219a/8-9) [Vect ehlinin semahı has sufilerindir.]

“Vücüd ehli, vect hâlinde hareket edip etmeyeceğine kendi karar verebilir. Ama kendi yerinde sakin olursa, zahîrî olarak hareket etmeden, kendi hâli üzere seyrü sülûk eder. Vücüd ehlinde irade vardır. Bu iradeden dolayı, hareket etse de etmese de önceki hâle kavuşabilir” (Şah, 2007: 147). Hiç hareket etmeden yapılabilen bu semahı vücüd ehli yapar.

“Vücüd semâ‘ı hâşşü‘l-hâşş şüflerüñdür.” (219a/9) [Vücüd semahı en güzel, en özel seçilmiş sufilerindir.]

“İhtiyârdan ötrü ve ol vücüd hâline yeter eger hareket eyleye ve eger eylemeye dahı (k.s.) buyurdu.” (218b/17-18) [İrade ile o vücüd hâline yeter ister hareket eder ve ister hareket eylemez diye (k.s.) buyurdu.]

TŞS’ye göre tevâcüd, vect ve vücüd ehlinin vücut ile gönül ile ve irade ile yaptıkları semahın üçü de mübahtır, caizdir.

3.2. Zevk Hâli Sebebiyle Semah Yapma

TŞS’de semah yapmaya başlamanın bir sebebi de zevk hâlidir. “Tasavvufta zevk terimi, burhan ve kesb ile yahut inanma ve taklit suretiyle elde edilen bilgilerin dışında salikin ahlaki ve manevi arınma sonucunda keşif ve ilham yoluyla kalbinde bulunduğu,

manalarını tattığı, ancak anlatmaktan, nitelemekten aciz kaldığı bilgileri ifade eder” (Çağrı, 2013: 309). *TŞS*’de dervişler zevk hâli ile semah dönmüşlerdir:

“Maña gâzab ilen dödiler: ‘Yoldaşlık beyle mi olur ki biz helâk olurdük ve sen semâ’ eyleyüp kırağda gülerdüñ?’ Pire Aşmed anlara ddedi: ‘Heç ddenmeñ ki ol şeyhi (k.s.) görer edi ki bizi kırtarmağa gelmiş edi ve zevk ile semâ’ı andan edi.’” (123a/8-11) [Bana öfke ile dediler: “Yoldaşlık böyle mi olur ki biz helak oluyorduk ve sen semah eyleyüp kenarda gülüyordun?” Pire Ahmet onlara dedi ki: “Hiç söylemeyin ki, o bizi kırtarmaya gelen şeyhi görüyordu ve zevk ile semahı onandı.”]

“Şafâlanup zevk üstinde oynamağa durup semâ’lar kıldı.” (49b/2-3) [Mutlu olup zevk hâli ile oynamaya durup semahlar kıldı.]

“Mürîdler munı eşidince zevk ve şafâya gelüp hây ve hüy çeküp semâ’a kalhdılar.” (60b/12-13) [Müritler bunu işitince zevk ve safaya gelip hay ve huy çekip semaha kalktılar.]

Zevk hâli anında kişi kendine hâkim olamaz ve vücuduna söz geçiremez. *TŞS*’de bu durum padişahın semaha kalkan kişiyi öldüreceğim, demesine rağmen Şeyh Zâhid’in talebelerinden birinin zevk hâli ile kendinden geçip semah dönmeye başlaması ve bunu gören padişahın pişman olup ağlaması şeklindeki bir hikâye ile anlatılır:

“Sultân tahtı üstinde oturup yalın kılıcın eline alup buyurdi: ‘Her kim semâ’a kalhar boynın uraram.’ Pes kavvâlar ³ yırlamak bünyâd êtdiler ve hâzırlardan kimsenüñ zehresi yoğ edi Sultân’uñ korhusından oynamak için kalhmağ. Şeyh Zâhid’uñ tâliblerinden bir hâl ile zevk iyesi çün kavvâluñ âvâzın eşitdi. Hoş vakit olup Sultân’uñ siyâsetinden heç fikir êtmeyüp kalhup meclisüñ ortasına girüp semâ’a durdi. Hazret-i Sultân munı görince kılıcı elinden biraşup ağlamağa düşüp yağlugin gözine dutup ddedi: ‘Menüm maşşudum hemân bu edi kim bileler kim ol kimseye kim anuñ bir hâl ile zevki var Sultân’uñ korhusından heç fikri yoğdur ve zevk ile hâlin sürer.’” (49b/7-16) [Sultan tahtı üstünde oturup kınından çıkmış kılıcı eline alıp buyurdu ki: “Her kim semaha kalkarsa boynunu vururum.” Ozanlar söylemeye başladılar, bulunanlardan hiç kimse Sultan’ın korkusundan oynamak için kalkamıyordu. Şeyh Zâhid’in öğrencilerinden biri zevk hâli sahibi olduğundan meclisin ortasına girip semaha durdu. Hazret-i Sultan bunu görünce kılıcı elinden bırakıp ağlayıp mendilini gözüne tutarak: “Benim maksadım buydu ki o kimse ki hâl sahibidir ve Sultan’ın korkusunu hiç düşünmez.” dedi.]

3.3.Mutluluk Sebebiyle Semah Yapma

TŞS’de semah yapmaya başlamanın bir sebebi de mutluluk hâlidir.

“Bu kerâmâtı gördüm, vaqtüm hoş oldu. Elümden bêli biraşdum ve semâ’lar kılup

tesellî oldum.” (274b/16-17) [Bu kerameti gördüm, sevindim. Elimden beli⁴ bıraktım ve semahlar kılıp teselli oldum.]

“Şeyh Zâhid dedi: ‘Belî, belî, Hağ anlaruñ tarafındadır. Söyleñiz ki şadlığ eyleyüp semâ’ ursunlar ki anlaruñ günüdür.’” (63b/2-3) [Şeyh Zâhid dedi: “Evet, Hak onların tarafındadır. Söyleyin ki mutlu olup semah yapsınlar.]

3.4. Manevi İşaret ile Semah Yapma

TŞS’de anlatılan bir hikâyede Şeyh Safiyeddîn, oğlu Hoca Muhyiddîn’in ölümüne üzüntüsünden uzun bir süre semah dönmez. Şeyh Safiyeddîn’in tekrar semah dönmeye başlaması Şeyh Zâhid’in ve oğlunun ona gösterdiği manevi işaret ile olmuştur:

“Hoca Muhyiddîn beka’ âlemine vardı. Hazret-i Şeyh bir yıla dek mübarek ayağını semâ’dan çeküp heç semâ’ etmedi ve heç kimsenüñ şefâ’atin istemezdi. Tâ bir gece öz mübarek zâviyesinde oturmuş édi. Neçe şüfi ile hâfızlar ol hazretüñ kulluğında édiler. İhtiyarsız kalhup semâ’a durdı çün kavvâllardan kimse hâzır degül édi. Hâfız Mevlânâ ‘Abdurrahman oturmuş édi. Kurân-ı Mecîd’den bir âyet oğudı. Hazret-i Şeyh (k.s.) vecd sürüp gözlerinden yaşlar ahıtdı ve semâ’a durup çoğ çarhlar urdı. Çün semâ’ ahir oldı ve gene meclis oldı. Otururken hâzırlardan şordı kim : ‘Semâ’uñ sebebinı şormadıñız.’ Dédiler: ‘Şeyh buyursun.’ Buyurdı kim: ‘Gördüm ki ferzend Hoca Muhyiddîn geldi, elinde bir şem’ ve Şeyh Zâhid anuñ ardında ...: ‘Baba, Şeyh Zâhid’i şefâ’at eylemağa getürmişem kim semâ’ eyleyesen’ ... nâ-çâr şeyhüñ işâreti ve Hoca Muhyiddîn’üñ şefâ’ati için semâ’a kalhdum.” (285b/8-286a/2) [Hoca Muhyiddîn ölünce Hazret-i Şeyh bir yıla yakın hiç semah eylemedi ve kimsenin affı için dua etmedi. Bir gece kendi dergâhında oturmuştu. Nice dervişler ile hafızlar o hazretin kulluğunda idiler. İrade dışı semaha başladılar ama ozanlardan kimse hazır değildi. Hafız Mevlâna Abdurrahman, Kur’an-ı Kerim okudu. Hazret-i Şeyh vect hâliyle gözlerinden yaşlar akıttı ve semaha başladı. Çok defa döndü, semah bitince bulunanlara: “Semahımın sebebinı sormadımız.” dedi. Şeyh buyursun, dediler. Hoca Muhyiddîn elinde bir mum ile geldi ve Şeyh Zâhid arkasında. Dedi ki: “Şeyh Zâhid’i şefaata eylemek için getirmişim ki semah eyleyesin.” Çaresiz şeyhin isteği ve Hoca Muhyiddîn’in şefaati için semaha kalktım.]

4. Tezkire-i Şeyh Safi’de Semahın Süresi

TŞS’de Erdebil Tekkesi’nde yapılan semahın süresi hakkında kesin bir bilgi verilmemektedir. Ancak bazı hikâyelerde dervişlerin dinî bakımdan ileri seviyesini belirtmek için o dervişin üç, dört gün semahta kaldığı belirtilir:

“Ol bir mertebeye yetmiş édi kim hemân kim semâ’a kalhardı. Üç gün dört gün beş gün ser-höşlar kimi habersiz kalurdı.” (160a/16-17-18) [O bir mertebeye ulaşmış idi ki semaha kalkardı, üç dört gün beş gün sarhoşlar gibi habersiz kalırdı.]

“Gecede aña bir hâl vâki‘ oldı kim üç gün üç gece başı ilen semâ‘ eyleyüp...” (485a/7-8) [Gece ona bir hâl geldi ki üç gün üç gece başı ile semah eyleyip...]

“Semâ‘a vardı ve üç güne dek pey-â-pey semâ‘ eyler edi.” (287b/7-8) [Semaha vardı ve üç gün kadar arka arkaya (birbiri ardınca) semah eylerdi.]

TŞS’deki bir hikâyede ise Derviş Pire Ahmed semaha kalmış, bir saat semah yaptıktan sonra başını dizi üstüne koyarak ruhunu teslim etmiştir:

“Pire Ahmed semâ‘a kalhdı. Bir sâ‘atden soñra semâ‘dan oturup başını dizi üsne koyup epsem oldı. Hazret-i Şeyh (k.a.s.) buyurdi: ... ‘Pire Ahmed dünyâdan köçdi.’” (383a/18-383b/3) [Pire Ahmet semaha kalktı bir saat sonra semahtan oturup başını dizi üstüne koyup sessiz kaldı. Hazret-i Şeyh: “Pire Ahmet dünyadan göçtü.” buyurdu.]

5. Tezkire-i Şeyh Safî’de Semahın Şekli

TŞS’de dönülen semahın figürleri, şekli ile ilgili açıklayıcı bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak semah dönülmesi tarif edilirken “*çarh ur-*” fiili kullanılmıştır. Bu da semahın bugünkü gibi dönerek ve ayakta yapıldığını göstermektedir. “Semahın çark kısmı, hızın en yüksek olduğu semah türüdür. Çark uçar gibi dönülür” (Turan, 2010: 158). Buna göre “*çarh ur-*” tabiri, dönülen semahın hızlı olduğunu da düşündürülebilir.

“Ol itde bir hâlet peydâ olup semâ geldi ve çarhlar urardı.” (269b/1) [O köpekte bir hâl peyda oldu ve semah yapmaya (başladı) ve uçar gibi dönüyordu.]

“Ayağa kalhup bir çarh ile semâ‘ urdı.” (376b/15) [Ayağa kalkıp bir çark gibi dönerek semah yaptı.]

TŞS’de anlatılan hikâyelerde Erdebil Tekkesi’nde hiç hareket edilmeden, sadece baş ile, sadece kulak, tüm vücut ile olmak üzere dört farklı şekilde semah yapıldığı anlaşılmaktadır.

5.1. Hiç Hareket Edilmeden Yapılan Semah

TŞS’de Cüneyd-i Bağdâdî’ye dair anlatılan bir hikâyede, Cüneyd-i Bağdâdî hiç hareket etmeden semah yapmaktadır. Cüneyd-i Bağdâdî’ye müridleri niçin hareket etmezsin diye sorduklarında “Sen dağları görür de onları yerinde durur sanırsın. Hâlbuki onlar bulutların yürümesi gibi yürümektedir.” şeklinde Neml suresinin bir ayetiyle cevap vererek kişinin zâhîrinin değil; bâtınının semah halinde olması gerektiğini söylemiştir:

“Ebü’l-Kâsım Cüneyd-i Bağdâdî bir semâ‘da zâhîren heç hareket eylemezdi ve anuñ müridleri ile meşâyih ki hâzır ediler. Kamu semâ‘da ve vecdde ediler. Şeyh Cüneyd’e dediler: ‘Nişün heç teprenmezsen?’ Buyurdi kim: ‘Siz neden ma‘lûm êtdiñiz ki men heç hareket eylemeyüp teprenmezem?’ Dêdiler: ‘Biz munda heç

senüñ hareketüñ görmedük.' Dedi: 'Ve terāl cibāle tahsebhā cāmidenen ve hiye temurru merra's-sahābi⁵ ya'ni siz dağlar kim görersiñiz, sağınursıñız ki bir yerde durup sākındürler. Hāl ol kim bu dağlar bulutlar kimi seyirdedürler.'" (218b/8-14) [Cüneyd-i Bağdâdî bir semahta görünüşte hiç hareket eylemezdi ve onun müritlerinin hepsi semahta ve vecette idiler. Şeyh Cüneyd'e niçin hiç hareket etmediğini sordular. Buyurdu ki: "Siz nereden bildiniz ki ben hiç hareket etmiyorum?" Dediler: "Biz burada hiç senin hareketini görmedik." Şeyh "Sen dağları görür de onları yerinde durur sanırsın. Hâlbuki onlar bulutların yürümesi gibi yürümektedir." ayetini söyledi.]

5.2. Sadece Baş ile Yapılan Semah

TŞS'de anlatılan hikâyelerde sadece baş ile semah yapıldığına dair bilgiler de vardır:

"Gecede aña bir hāl vâki' oldı kim üç gün üç gece başı ilen semā' eyleyüp" (485a/7-8) [Gece ona bir hâl geldi ki üç gün üç gece başı ile semah eyleyip]

"Refîk olup anuñ kimi baş ilen semā' eyler edi." (485a/18) [Yoldaş olup onun gibi baş ile semah eylerdi.]

5.3.Sadece Kulak ile Yapılan Semah

TŞS'de anlatılan bir hikâyede sadece kulak ile yani işiterek de semah yapılabileceği belirtilmiştir:

"Hazret-i Şeyh (k.s.) Hoca Gıyāseddîn'e 'Oğul biz halvete girelim ve kulağ ilen semā'a duralım ve hāzırlar cesed ilen semā' eylesünler.' dedi." (417a/2-4) [Hazret-i Şeyh, Hoca Gıyaseddîn'e: "Oğul biz halvete girelim ve kulak ile semaha duralım, diğer bulunanlar beden ile semah eylesinler." dedi.]

5.4.Tüm Vücut ile Yapılan Semah

Halk tabakası, tüm bedeniyle semah yapar. Beden ile yapılan bu semah, semahın en aşağı mertebesidir, ancak yine de mübahtır.

"Tevācüd bir semā'dur gövde ilen." (218b/18) [Tecāvüd vücut ile yapılan bir semahtr.]

"Tevācüdün semā'ı 'āmm şūfîlerüñdür." (219a/8) [Tecāvüdün semahı sıradan sufilerindir.]

6. Tezkire-i Şeyh Saff’de Semah Yapanlar

6.1.Hz. Muhammet (s.a.v.)

TŞS’de anlatılan bir hikâyede Halhallı Mevlâna Sirâceddîn, Hz. Şeyh’in sohbetinden bir şey anlamaz ve içinden “Bu söz başka yerlerde var mıdır?” diye geçirir. O gece rüyasında Hz. Muhammet (s.a.v.)’i semah yaparken görür:

“Muhammed Muştafâ (a.s.) düşde gördüm kim hoş zevk ve şafâ ilen semâ’ eyler édi.” (110a/19) [Hz.Muhammed Mustafa’yı (a.s.) düşte gördüm ki hoş zevk ve safa ile semah eylerdi.]

Hz. Muhammet (s.a.v.) semahını bitirince Halhallı Mevlâna Sirâceddîn’i bu kötü düşünceleri için uyarır:

“Hâzret-i Peygâmbet (a.s.) semâ’ın tamâm kıldı, nûrânlu yüzini maña çevirüp: ‘Mevlânâ, her neste ki Şeyh Şafiyeddîn söyler kamu hakkdur.’ buyurdu.” (110b/3-4) [Hâzret-i Peygamber (a.s.) semahını bitirince nurlu yüzünü bana çevirip: “Mevlâna, her ne ki Şeyh Safiyeddîn söyler hepsi gerçektir.” dedi.]

Daha sonra Halhallı Mevlâna Sirâceddîn uykusundan uyanıp Hz. Şeyh Safiyeddîn ile karşılaşır. Hz. Şeyh’in tüm bu olanlardan haberi vardır ve gülererek: “Mevlâna, senin için ben Hâzret-i Mustafa’yı ve ashabını sana tanıklık etsin diye hep nereden getireyim?” der.

“Pes ol uyğudan uyanup özümü hâlvetten dışarı bir hayâtda gördüm ve hem ol karañgılığ içinde şeyhi (k.s.) gördüm ki hâlvetten çıhup güle güle gelür. Maña dèdi: ‘Senüñ için men hemîşe Hâzret-i Muştafâ’nı (s.a.v.) aşhâbı ilen kıandan getüreyim ki danuğlığ vère tâ sen kabûl eyleyesen?’” (110b/10-14)

6.2. Seyyid Cemâleddîn Alî

Seyyid Cemâleddîn-i Tebrîzî, ünlü bir mutasavvıftır. Şeyh İbrâhim Zâhid-i Geylânî (Şeyh Zâhid) onun yanında seyrü sülûkunu tamamlamıştır. *TŞS*’de anlatılan bir hikâyede Seyyid Cemlaeddîn’in müridi Şeyh Zâhid ile ilgili aralarında geçen şu hikâye anlatılır:

“Bir katla Seyyid Cemâleddîn semâ’ da édi. Şeyh Zâhid’ün vecd ile hâleti gâlib olup ihtiyârı elinden giderüp ol dağı semâ’a kâlhdı. Seyyid Cemâleddîn çün anı meydânda özi ilen semâ’ da gördi. Ğayret eyleyüp el uzatdı ve Şeyh Zâhid’i yerden kaldıurup yere çaldı. Eyle kim Şeyh Zâhid’ün uşı başından uçup bî-höd düşdi. Seyyid Cemâleddîn dağı bir ağac götürüp ol kadar Şeyh Zâhid’i döğdi kim başı uç yerde yarıldı. Ve hem beyle ğazablü évine girdi.” (66b/10-15) [Bir defasında Seyyid Cemâleddîn semahta idi. Şeyh Zâhid’in vect hâli galip oldu iradesi dışında o da semaha kalktı. Seyyid

Cemâleddîn onu meydanda kendisi ile birlikte görünce sinirlenip Şeyh Zâhid'i yere çaldı eyle oldu ki Şeyh Zâhid'in akli başından gitti bayıldı. Seyyid Cemâleddîn bir sopa getirip Şeyh Zâhid'i öyle dövdü ki başı üç yerden yarıldı ve böyle öfkeli bir şekilde eve gitti.]

“Şeyh Zâhid çün ol hâletden özine geldi ayağa kalhup Seyyid'ün ardına varup eşiğine baş koyup özinden gitti.” (66b/17-18) [Şeyh Zâhid kendisine gelince ayağa kalkıp Seyyid Cemâleddîn'in eşiğine baş koyup tekrar bayıldı.]

“Seyyid haremine vardı 'ayâlına dedi: 'Zâhid'i çoğ dögdüm ve üç yerde başımı yardım. Eger mundan kaçsa anuñ ne dîni var ve ne dünyâsı ve ger gitmese hem dünyâsı var ve hem dîni. Hâlâ var gör munda mıdır yoħsa gidüpdür?' Seyyid'ün 'ayâlî hemân kim çıldı. Şeyh Zâhid'i gördi kim başımı Seyyid'ün asitânesine koyup bî-höd düşüpdür. Kayıdup Seyyid'e dedi ki: 'Eşikte uşsız düşüpdür ve yaralarından kan aħar.' Seyyid dedi ki: 'Hem dünyâsı apardı ve hem âhîretlü işi tamâm oldu.' (67a/1-6) [Seyyid Cemâleddîn evine gitti eşine: “Zâhid'i çok dövdüm ve üç yerden başımı yardım. Eğer buradan kaçarsa onun ne dini var, ne dünyası ve eğer gitmezse hem dünyası var, hem dini acaba hâlâ burada mıdır yoksa gitmiş midir bir bak.” dedi. Seyyid'in eşi çıktı, Şeyh Zâhid'i gördü başımı Seyyid'in eşiğine koymuş baygın yatıyor. Dönüp Seyyid'e: “Eşikte baygın yatıyor ve yaralarından kan akıyor.” dedi. Seyyid de: “Hem dünyası hem ahireti tamam oldu.” dedi.]

6.3. Hz. Şeyh Zâhid-i Geylânî

TŞS'de semah yapanların biri de Zâhidiyye tarikatının pîri ve aynı zamanda Şeyh Safiyeddîn'in de kayınpederi olan Şeyh İbrâhim Zâhid-i Geylânî'dir. Bir hikâyede Şeyh Zâhid, semahta iken semah meydanına giren iki sufînin helak olduğu anlatılır:

“Bir gez Şeyh Zâhid (k.a.s.) semâ'da edi ve Marağalı Pire Baba iki şüfî ilen semâ'ün meydânına girdiler. Şeyh (k.a.r.) ğayret edüp meclisten bir yana varup heybet ilen anlara bir baħdı ol iki şüfî sâ'atde helâk oldılar ve meydânun içinde düşdiler.” (79a/6-8) [Bir defa Şeyh Zâhid semahta idi ve Marağalı Pire Baba iki sufi ile semahın meydanına girdiler. Şeyh öfke ile meclisten bir yana gidip heybet ile onlara bir baktı ki o iki sufi o anda helak olup meydanın içine düştüler.]

6.4. Hz. Safiyeddîn

TŞS'de bizzat Hz. Safiyeddîn de semah yapmıştır. Onun semahı şevk ve vect hâlinden kaynaklanmaktadır. Hz. Safiyeddîn semah yaparken olağanüstü hadiseler de görülmektedir:

“Şeyh Safiyeddîn'ün cüş ile ğalebete vaktinde bir gün semâ'da eken kavvâllar yırladılar. Şeyh Zâhid (k.r.) işâret kıldı kim Safiyeddîn'i aparup ol ağaca berk bağlayınız. Ve ol ağac meclisten bir pâre yol ırağ edi. Pes Şeyh Zâhid'ün buyruğı ilen

Şeyh Şafiyeddîn'i ol vecd ile hâletde aparup ağaca berk bağladılar. Hemân ki kavvâllar yırlamak (bünyad etdiler) anlaruñ âvâzı Şeyh Şafiyeddîn'üñ kulağına yetince şeyh (k.a.s.) harekete gelüp her yana ki meyl eylerdi. Ağac dağı anuñlan egilüp hareket eyler edi." (52b/4-11) [Hz. Safiyeddîn bir gün semahta iken ozanlar şarkı söylüyordu. Şeyh Zâhid işaret etti ki Hz. Safiyeddîn'i götürüp ağaca sıkıca bağlayınız. Ve o ağaç biraz uzak idi. Şeyh Zâhid'in emri ile onu vect hâlinde götürüp ağaca sıkıca bağladılar. Ozanların şarkı sesi Hz. Safiyeddîn'in kulağına gelince Şeyh harekete gelip her yana eğilirdi ve ağaç da onunla eğilip hareket eylerdi.]

"Men on iki yaşında edim, mektebde uşağlar ilen Kırân oğurdum. Gördüm ki mektebüñ dīvârları dörd yandan harekete gelüp teprenür. Mute'accib olup kalhup dışarı vardum. Gördüm ki zâviyenüñ dīvârı dağı hareketdedür. Hayrân kaldum çün zâviyeye girdüm. Hazret-i Şeyh'i (k.s.) semâ'da gördüm. Andan sonra kaçan kim görerdüm ki zâviyenüñ dīvârları hareketdedür, ma'lûm ederdüm ki Hazret-i Şeyh semâ' eyler." (287a/14- 287b/1) [Ben on iki yaşındaydım. Mektepte Kur'an okurken mektebin duvarlarının dört yandan hareket ettiğini gördüm, şaşırđım. Kalktım dışarıya çıktım gördüm ki dergâhın da duvarı hareket ediyor. Dergâha girdim Hazret-i Şeyh'i semahta gördüm. Ondan sonra ne zaman ki dergâhın duvarlarını hareket eder gördüm, bilirdim ki Hazret-i Şeyh semah ediyor.]

"Hazret-i Şeyh mübârek kâdemini semâ'a getürdi. Şehirde bir zelzele düşdi ki çoğ kimseler evlerinden daşra çıhdılar." (281b/12-14) [Hazret-i Şeyh mübarek ayağının semaha getirdi. Şehirde bir zelzele oldu ki çok kimseler evlerinden dışarı çıktılar.]

"Semah dönen insan cezbeye kapılarak kendinden geçer, ayakları yerden kesilir ve semaya doğru yükselir. Burada söz konusu olan şey maddi dünyadan geçmektir" (Elçi, 1999: 1). TŞS'de anlatılan bir hikâyede de Hazret-i Şeyh Safiyeddîn'in semah dönerken ayaklarının yerden yukarıda olduğu anlatılmıştır:

"Hazret-i Şeyh (k.s.) öz vecd ile hâletinde edi. Bağdum mübârek ayağları yerüñ üstünden bir arşun yarım yuħaru, gördüm kim muñlak yere yetmez edi. Belkim havâda semâ' eyler edi." (283b/11-14) [Hazret-i Şeyh kendi vect hâlinde mübarek ayakları yerin üstünden bir arşının yarısı kadar yukarıda gördüm ki yere değmiyordu sanki havada semah eylerdi.]

TŞS'de Şeyh Safiyeddîn'in semahta iken semahın huzurunu bozan kişilere de öfkeli davranıp beddualar ettiğine dair örnekler vardır. Bu örneklerden biri de semada yanlış makamda çalan Düdükçü Abdül ile Ahmed'in başına gelenlerdir:

"Şeyhüñ (k.a.s.) vakti hoş olup semâ'a kalhdı. Semâ'da eken kavvâllar makâmı hâric eyleyüp dönderdiler. Mundan ötrü şeyhüñ mübârek hâtrı müşevveş olup el ilen işaret eyleyüp dedi: 'Ferü mîrid.' Ya'ni helâk oluñuz. Sâ'atde 'Abdül'üñ elinden düdük düşüp özi ayağdan yerüñ üstüne düşdi, Evine aparmağa arħa ilen götürdiler. Yolda öldi

ve birisi Ahmed üç günden sonra cānın tapşurdu.” (152b/7-11) [Şeyhün vakti hoş olup semaha kalktı. O semahta iken ozanlar makamı yanlış çaldılar. Bu sebeple şeyhin mübarek hatırı karışıp el ile işaret eyleyip “Helak olunuz.” dedi. O anda Abdül’ün elinden düdüğü düştü, kendisi de yere düştü. Sırtlayıp götürdüler, yolda öldü. Ahmed de üç gün sonra öldü.]

Hız. Safiyeddin’in kendi mezarının bulunduğu yerde de semah yapmıştır:

“Ol yerde ki şeyh (k.a.s.) anda semâ kıldı. Ve buyurdu kim: ‘Ol Tanrı feyzi kim menüm könlümde indi bir naşîb dağı ol yere yetti.’ Ol maqâmdur ki emdi Hazret-i Şeyh’ün münevver merkadı ve mu’athtar meşhedi andadır.” (281b/4-6) [O yerde ki Şeyh orada semah kıldı ve buyurdu ki: “Tanrı feyzi ki benim gönlüme indi ve bir nasip dahi o yere yetti. O makamdır ki şimdi Hazret-i Şeyh’in münevver mezarı ve temiz kabri oradadır.]

6.5. Erdebil Tekkesi’ne Bağlı Dervişler

TŞS’de Erdebil tekkesine bağlı dervişlerin de semah yaptığına ve bu semah sırasında olağanüstü olaylar yaşandığına dair kıssalar da bulunmaktadır. Bunlardan biri Mevlânâ Abdülmecîd’in başından geçmiştir:

“Mevlânâ ‘Abdülmecîd semâ da ısındı. Başından dülbendi kaldırıp yuğuru atdı. Dülbendi evün ostaragına degüp hem anda berk durdu. Köceciler gülmege durup heneke dutdılar kim dülbendi ostaragda kalup Mevlânânun başı yalın kaldı, emdi dülbendi indürmek için bir nerd-bân gerekdür ... Çün semâ âhir oldı ve semâ çılar yerlerinde oturdılar ve dülbend yuğurudan inüp Mevlânâ’nun başına oturdu.” (496b/10-16) [Mevlâna Abdülmecîd semahta ısındı başından tülbenti kaldırıp yukarı attı, tülbent evin kiremitlerin altındaki tahta döşemede kaldı. Köceçiler gülmeye başlayıp alay ettiler. Tülbent çatıda kalıp, Mevlâna’nın başı açıkta kaldı ... Tülbenti indirmek için bir merdiven gerekiyordu. Semah son buldu ve semah yapanlar yerlerine oturdular. Tülbent yukarıdan inip Mevlâna’nın başına kondu.]

“Pire Cebrayil dedi: ‘Bir katla Hazret-i Şeyh’ün kulluğuna varmış edüm. Gece zâviyede edüm, nâgâh bir zevk ile semâ ve hâlet mende peydâ olup yüzüm bir dîvâra degüp kanlı oldı. Hem ol sâ’atde dedüm: ‘Eger bu semâ’ ese bu rüsvâliğ nedendür?’ Hemân kim özüme geldüm. Hazret-i Şeyh’ün bereketinden yüzümde ne yaranuñ eşeri var edi ve ne kan gözüdür.” (382b/9-13) [Pire Cebrayil: “Bir defasında Hazret-i Şeyh’in kulluğuna varmışım. Gece dergâhta iken ansızın bir zevk ile semah yaptım. Yüzüm bir duvara değip kanadı. O anda ‘Eger bu semah ise, bu rezillik nedendir?’ dedim. Kendime geldiğimde Hazret-i Şeyh’in bereketinden yüzümde yaranın izi ve kan yoktu.”]

6.6. Hayvanlar

TŞS’de bir hikâyede bir köpeğin de semah yaptığından bahsedilir:

“Bir çağ Hazret-i Şeyh’ün vakti hoş idi. Ol hâletde evden çıldı, heç kimseni görmedi kim aña bir nazar sala. Nâgâh bir it gözükdü. Nazarı ol ite düşdi. Sâ’atde ol itde bir hâlet peydâ olup semâ geldi ve çarhlar urardı.” (269a/18- 269b/1) [Bir zaman Hazret-i Şeyh’in vakti hoş idi. O hâlde evden çıktı, hiç kimseyi görmedi ki ona bir nazar sala. Ansızın bir köpeği gördü, nazarı o köpeğe düştü. O anda köpekte bir hâller oldu ve semah yapmaya başladı.]

6.7. Eşyalar

Bir hikâyede semah zevkinin safasından meclisteki kandillerin bile semah yaptığı anlatılır:

“Bir gece Hazret-i Şeyh’ün kendü zâviyesinde semâ‘(da) idi. Ve semâ‘muñ harâreti otı bitün tâlibleri eyle eylemiş idi kim zerreler kimi başsız ayağısız güneşün şevkinde çarhlar urarlardı. Ve Hazret-i Şeyh’ün (k.s.) semâ‘ı geç olduğundan halkuñ içinde bir kıyâmet kopardı. Ve bu zevküñ şafâlığında zâviyede aşılı kandiller dağı harekete geldiler. Ve hem beyle yanar êken tãkuñ şağına ve şolına gelüp gider idi. Ve soñra zinciri çep ü rastdan çizilüp kandil hem beyle yağdan dolu yere düşdi. Ve ka‘bına durdı ve özi sınımayup içinden yağı tókükmedi. Ve fitilesi hem beyle yanar idi ve şu‘lesi eksülmedi.” (282b/4-12) [Bir gece Hazret-i Şeyh kendi dergâhında semahta idi ve semahın hararetinin ateşi bütün talipleri öyle eylemişti ki zerreler gibi başsız ayaksız güneşin şevkinde çarklar vuruyorlardı. Hazret-i Şeyh’in semahı geç olunca halkın içinde bir kargaşa çıktı ve vu zevkin safasından dergâhta asılı kandiller bile harekete geldiler ve yanarken sağa sola gitmeye başladılar ve sonra zinciri çözülüp kandil dolu iken yere düştü ama kırılmayıp yağı dökülmedi ve hâlâ fitili yanmaya devam etti.]

7. Tezkire-i Şeyh Saff’de Semahın Adabı

7.1. Hz. Şeyh Safiyeddîn Semaha Başlamadan Semaha Başlamama

TŞS’de semahın adabı olarak Hz. Şeyh Safiyeddîn semaha başlamadan dervişlerin semaha başlayamayacağı belirtilir.

“Nolaydı kim Hazret-i Şeyh (k.s.) semâ‘a kalha idi, tâ biz dağı semâ‘ eyleye êdük.” (416b/19-417a/2) [Ne olurdu ki Hazret-i Şeyh semaha kalksaydı da biz de semah eyleseydik.]

7.2. Hz. Şeyh Safiyeddîn İzin Vermeden Semaha Başlamama

TŞS’de dervişlerin semaha başlaması için Hazret-i Şeyh Safiyeddîn’in izin

vermesi gerektiği de anlatılmıştır. Şeyhten izin almadan semaha başlayan dervişlerin başına kötü olaylar gelmiştir.

“Hazret-i Şeyh (k.a.s.) semâ'a kâlıhdı. Bir kâlander edepsizlik edüp semâ' eylemege kâlıhdı. Hazret-i Şeyh'ün hâl vakti perîşân olup oturdu ... Hemân ki meclis âhîr oldı, meclisdekiler kamu ayağa kâlıhdılar. Edepsiz kâlander kâlıhbilmez edi. Yağsıca bağıdılar gördiler kim ayağları geriye budına yapışupdur.” (164a/4- 9) [Hazret-i Şeyh semaha kalktı, bir derviş de edepsizlik edip semah eylemeye kalktı. Hazret-i Şeyh'in hâli perişan olup oturdu ... O anda meclis dağıldı. Meclistekilerin hepsi ayağa kalktı. Edepsiz derviş kalkamıyordu iyice baktılar ki ayakları geriye buduna yapışmış.]

“Bir cum'a günü Urumî'de Pir Muhammed Adman'ın zâviyesinde semâ' edi. Bitün hâlifeler ... hâzır ediler. Baklanlı Pire İshak kâlıhup semâ'a durdu. Hazret-i Şeyh (k.s.) gayret eyleyüp semâ' meydânından çıhup hâlvete girdi. Pire İshak sâ'atde ayağdan düşüp bir ölü kimi kuru yatdı ve dili kesildi.” (178b/13-17) [Bir cuma günü Urumî (Urmiye)'de Pir Muhammed Adman'ın dergâhında semahta idi. Bütün halifeler de ... orada hazır dılar. Baklanlı Pire İshak semaha kalktı. Hazret-i Şeyh kızıp semah meydanından çıktı halvete girdi. Pire İshak o anda elden ayaktan düşüp bir ölü gibi yattı, konuşamaz oldu.]

7.3.Semah Sırasında Edep

Semah dönülürken kimsenin koluna dokunmamaya, ayağına basmamaya dikkat edilmelidir.

“Hazret-i Şeyh (k.a.s.) semâ'a kâlıhdı. Semâ'da Muhammed Şadîkan'ınuñ kolu Hazret-i Şeyh'ün kolına degdi. Hazret-i Şeyh (k.s.) semâ'dan durup ortadan çıhdı. Derhâl düdüğüñ üni kesildi ne kadar ki düdüğüñ nefes urardı, aslâ üni çıhımaz edi. Semâ'ın meclisi zâyî' oldı.” (175a/19-175b/3) [Hazret-i Şeyh semaha kalktı, semahta Muhammed Sadîkan'ın kolu Hazret-i Şeyh'in koluna değdi. Hazret-i Şeyh semahtan çıktı. O andan düdüğüñ sesi kesildi. Ne kadar ki düdüğüñ nefes üflerdi, asla sesi çıkmazdı. Semahın meclisi dağıldı.]

7.4.Kadın Erkek Birlikte Semah Yapmama

TŞS'de kadın erkek birlikte semah yapmanın bidat olduğu ve Hz. Şeyh Safiyeddin'in bundan müritlerini men ettiği belirtilmiştir:

“Semâ'da erkek ilen dişi birbiri ilen oynarlar ve birbirine sücüd eylerler zâhirde tâlibler kimi, ve bânında iblîs kimi. Şeyh Safiyeddin (k.a.s.) lütf ilen anları ol yaman işlerden men' eyleyüp doğru yol görsedüp çoğ kimselere tevbe ve telkîn vèrdi.” (56a/6-9) [Semahta erkek ile kadın birbiri ile oynarlar ve birbirlerine secde ederler zahirde talipler gibi, batında şeytan gibi. Şeyh Safiyeddin lütf ile onları o kötü işlerden meneylemiş, doğru yolu gösterip çok kişilere tevbe ve telkin vermiştir.]

TŞS'de anlatılan bir hikâyede semahın mahrem bakışlardan uzak bir şekilde yapılması gerektiği belirtilmiştir:

“Kuşçu Emîr Celâleddîn’ün hatunı êdi ve çün küçenüñ başına geldi. Bir ‘azîm ün ilen ğavġā āvāzi kulaġına geldi ve ol ünüñ ardına vardı ... Şeyh (k.s.)dür kim semâ’ ile vecdeddür. Dêdi: ‘Yol vēriñiz tā mübârek cemâline göreyim.’ Mescidüñ dehlîzine dek gelüp durdı ve şeyhüñ cemâline ve semâ’ êtdüġine baġakaldı. Ama hemân ki anuñ gözi şeyhe düşdi, Hâzret-i Şeyh (k.s.) semâ’dan durup oturdu. Yaġın hâdimler çün Hâzret-i Şeyh’ün kâ’idesi ile âdâbı bilürdiler kim kaçan kim bir nâ-mahrem şeyhi semâ’da êken baġakalur, Hâzret-i Şeyh velâyet nûri ilen ma’lûm êdüp derhâl oturur. Pes damuñ yuġuru ile aşıġasına baġup tefahġuşlar êtdiler, êvüñ dehlîzinde ol ‘avratı durmuş görđiler. Aña dêdiler: ‘Mundan dışarı çıġ.’ (281b/19- 282a/13) [Kuşçu Emir Celâleddîn’in hanımı sokaġın başında yüksek bir ses duydu ... O sesin peşinden gitti. Ses, Hâzret-i Şeyh’in vect hâlindeki semahından geliyordu. Kadın, şeyhin semahını izlemeye başlayınca şeyh semahtan çıkıp oturdu. Şeyhin adabı öyle idi ki bir namahrem şeyhi semahta izlerse şeyh onu evliyalık nuru ile bilip, semahtan çıkardı. Bunun üzerine her yere bakıp o kadını görđüler ve ona “Buradan dışarı git.” dediler.]

8. *Tezkire-i Şeyh Safî*’de Semah ve Musiki

Semah sırasında manevi ortamı saġlayan ve kişinin vect hâline girmesini kolaylaştıran unsurlardan biri de müziktir. *TŞS*’de semahta müziġi icra eden kişiler olarak Düdükçi Abdül, Aġmed, Ferruh Kavvâl, Halhallı Hasan, Heřtrüdü Kavvâl Muhammed, Kavvâl Üstâd Alışâh’ın isimleri zikredilmiştir. Bu kişiler semahta bazen def ve/veya düdük çalarak, Farsça ve Türkçe gazel, beyit okuyarak dervişlerin semah dönmesine yardımcı olurlar.

“Kavvâlları hâzır êtdürdi ve semâ’a ġalġdılar.” (159b/1) [Ozanları hazır ettirdi ve semaha kalktılar.]

“Kavvâllar hâzır oldılar ve Hâzret-i Şeyh (k.s.) semâ’a ġalġdı.” (164a/4) [Ozanlar hazır oldular ve Hâzret-i Şeyh semaha kalktı.]

Semah bittikten sonra ozanlara şeyhin izniyle hediye verilebilmektedir.

“Kavvâllar bir ġazel oġudılar. Hâzret-i Şeyh (k.s.) semâ ‘a ġalġdı. çün semâ ‘ âġir oldı. Buyurdı kim kavvâllara bir neste vērsünler.” (297a/5-7) [Ozanlar bir gazel okudular. Hâzret-i Şeyh semaha kalktı, çünkü semah son buldu buyurdu ki ozanlara bir şey versinler.]

“Kavvâllar yırlamaġa ve def ile düdük çalmaġa durdılar.” (175b/6-7) [Ozanlar söylemeye ve def ile düdük çalmaya başladılar.]

Semah sırasında hây hûy da çekmektedirler. “Semahlarda ‘hü’ nidası, kolektif olarak yapılması gereken ritmik dansı başlatma, ya da yavaşlatma ve hızlandırma işlevi görür” (Dönmez, 2013:77).

“Semâ‘a durup hây ve hûyü bünyâd êtdiler. Şeyh Zâhid (k.a.r.) çün bunlaruñ zevki ile semâ‘ üni kulağına geldi. Şordı kim: ‘Bu ne ündür?’” (63a/18-19) [Semaha durup hay ve huyu çektiler. Şeyh Zâhid bunların zevk ile semah sesini duyunca “Bu ne sestir?” diye sordu.]

Anlatılan bir hikâyede de bir ozanın cennete girme sebebinin okuduğu beyitle Hazret-i Şeyh’in semah yapması olarak belirtilir:

“Kavvâl Hasan dünyâdan köçdi. Pire Seyfeddîn adlu bir tevbe-kâr Bernîklulardan vâkı‘ada cennette gördi. Dêdi: ‘Hasan senüñ ol kadar ‘amelüñ yok êdi kim bu mertebeye yetesen. Ne ile bu maķâm ile ‘izzeti bulduñ?’ Dêdi: ‘Filân gün ki Hazret-i Şeyh üçün ol beyti oħudum ve şeyh semâ‘ eyledi. Allâhü Ta‘âlâ menden begenüp suçlarımı kamu bağısladı.’” (287a/4-8) [Ozan Hasan dünyadan göçtü. Pire Seyfettin adlı Bernîklilerden bir tövbekâr onu rüyasında cennette gördü. Dedi: “Hasan senin o kadar amelin yoktu. Bu meretebeye nasıl ulaştın?” Hasan: “Falan gün Hazret-i Şeyh için o beyti okudum ve Şeyh semah eyledi. Allah bunu beğenip günahlarımı affetti.” dedi.]

9. Tezkire-i Şeyh Safî’de Semah Kıyafeti

TSŞ’de semah yaparken giyilen özel bir giysiden bahsedilmemiştir. Ancak anlatılan bazı hikâyelerde semah kıyafetiyle ilgili bilgiler bulunmaktadır.

“Semahlar çıplak ayakla dönülür. Ayakkabı, statü belirleyici bir niteliğe sahiptir. Ayakkabı ve çorabın çıkarılarak semah dönülmesi, cemaat üyeleri arasındaki statü farkını ortadan kaldırdığı gibi, dervişliğin de göstergesidir” (Dönmez, 2013: 77). Bir hikâyede Şeyh Safiyeddîn’in çıplak ayakla semah yapsa bile ayağında hiçbir hasar meydana gelmediği anlatılır.

“Şeyh ol daş ile toprağlar içinde semâ‘ êder êdi ki... Şeyh Şadreddîn dèdi: ‘Taşt ile âf-tâbeni getürdük şeyhüñ mübârek ayağlarını balçığdan yumege belkim gümânımız ol êdi kim olmaya kim daş ile kesekden ve sümük ile nüñâleden ayağları incinmiş ola zîrâ kim özge kimselerüñ ayağları harâb olmuş êdi. Hemân kim Hazret-i Şeyh ayağların görsetdi. Gördük kim ayağları gül tegi arı êdi ve heç neste aña yapışmamış êdi.’” (283a/15-283b/6) [Şeyh o taş ile topraklar içinde semah ederdı... Şeyh Sadreddîn dedi: “Leğen ile su kabını getirdik ki şeyhin mübarek ayaklarını balçıktan yıkayalım. ... Taş, toprak, kemik ve kepekten ayaklarının yaralandığını düşünüyorduk; çünkü başkalarının ayakları mahvolmuştu. O anda Hazret-i Şeyh ayaklarını gösterdi ki ayakları gül gibi temiz idi ve hiçbir şey ona yapışmamıştı.”]

Bu hadiseden sonra orada bulunanlar semah yapan gönül sahibi birinin melekler tarafından korunduğuna inanırlar.

“Ve bu ma‘nâdan kim hemân ki bir köñül iyese semâ‘ eyleye, ferîşteler kanatlarını açalar tâ semâ‘ eyleyenün ayağları toprağa yâ özge nesteye degmeye.” (283b/7-8) [Ve bu manadan ki ne zaman bir gönül sahibi semah eylese melekler kanatlarını açarlar ki semah eyleyenin ayakları toprağa veya başka bir şeye değmesin.]

Anlatılan bir hikâyede Hazret-Şeyh’in üstünde sadece bir “fereci”den başka bir giysi yokken semah dönmüş, ancak yine de hiçbir yeri açılıp görünmemiştir. “Fereci” şeyhlerin giydiği çok geniş ve bol üstlüktür (WEB-1).

“Ferruḥ Kavvâl dedi ki: “Bir katla Hazret-i Şeyh (k.a.s.) ... ḥalvetde tekye urdı ve egninde bir ferecîden özge neste yok édi ve cübbe ile göñlek ve diz donı heç neste geymemiş édi. Pes maña işâret kı lup dedi: ‘Ferruḥ bir neste oḥuy.’ Oḥudum ... Hazret-i Şeyh’de bir ḥâl vâkı‘ oldı ve ayağa kılḥup semâ‘a durdı. Men bâtınumda fıkr eylerdüm kim olmaya kim fercinün etegi açıla ve mübârek endâmı görüne. Baḥdum gördüm kim fercinün kırağları eyle birbirine yaḥın olmışdı kim şağındum meger birbirine tiküpdürler.” (286b/2-11) [Ferruh Kavvâl dedi: “Bir defa Hazret-i Şeyh..... omzunda bir üstlükten başka bir şey yoktu ve cübbe, gümlek, diz donu hiçbir şey giymemişti. Bana bir işaret kılip “Ferruh bir şey oku”, dedi. Okudum. Hazret-i Şeyh’te bir hâl oldu ve ayağa kalkıp semaha durdu. Ben içimden üstlüğünün eteği açılacak ve mübarek bedeni görünecek diye düşündüm. Baktım ki üstlüğünün kenarları öyle birbirine yakın olmuştu ki sanki birbirine dikmişler diye düşündüm.]

10. Sonuç

Tezkire-i Şeyh Safi Safiyeddîn-i Erdebîlî’nin hayatı, nesebi, inanç yapısı ile ilgili ihtiva ettiği bilgiler ile Erdebil Tekkesi ile ilgili temel yazılı kaynaklarından biridir. *TŞS*’de Alevi-Bektaşî topluluklarını diğer dinî ve kültürel topluluklardan ayıran bir unsur olan semah ile ilgili bilgiler de bulunmaktadır. Doğrudan veya dolaylı yoldan verilen bu bilgiler; Erdebil Tekkesi’nde dönülen semahın yapılma sebepleri, şekli, süresi, adaları, kıyafetleri hakkındadır. Bu bilgilere göre:

Erdebil Tekkesi’nde vect, zevk hâli, mutluluk ve manevi işaret sebebiyle semah yapılmaktadır. Semahın süresi belirtilmemiş, şekli içinse “*çarh ur-*” fiili kullanılmıştır. Bu da semahın dönerek, ayakta ve hızlı yapıldığını göstermektedir.

TŞS’de anlatılan hikâyelerden Erdebil Tekkesi’nde hiç hareket edilmeden, sadece baş ile sadece kulak, tüm vücut ile olmak üzere dört farklı şekilde semah yapıldığı anlaşılmaktadır.

Hz. Muhammet (s.a.v.), Seyyid Cemâleddîn-i Tebrîzî, Şeyh İbrâhim Zâhid-i Geylânî, Hz. Safiyeddîn gibi din büyükleri ile Erdebil Tekkesi dervişlerinin semah

döndükleri hikâyelerde geçer. Ayrıca hayvan olarak bir köpeğin ve eşya olarak da kandillerin semah döndüğü belirtilir.

TŞS'de Hz. Şeyh Safiyeddîn semaha başlamadan dervişlerin semaha başlamaması, semaha başlamak için Hazret-i Şeyh Safiyeddîn'in izin vermesi, semah sırasında kimsenin koluna dokunmadan, ayağına basmadan semah yapılmaya çalışılması, kadın erkek birlikte semah yapılmaması gibi semah adaplarından bahsedilmiştir.

TŞS'de semah yaparken giyilen özel bir giysiden bahsedilmemiştir.

Safiyüddîn-i Erdebîlî'ye göre semah için bir vesile olan vect hâli tevâcüd, vect ve vücüd olmak üzere üç derecede gerçekleşir. Bu üç vect hâlinin semahı da farklı, ama caizdir.

Semah sırasında musiki, manevi ortamı sağlar. Ozanlar, def ve/veya düdük çalarak, gazel, beyit okurlar, hây hûy çekerler.

Sonnotlar

1. Britanya Müzesi Add. 18548' nolu nüshanın ilk sayfasında “*Kitâb-ı Tezkire-i Şâh Safî-i Türki*” (1b/2) ibaresi bulunmaktadır. Bunun dışında eserde hiçbir yerde “Şâh Safî” ifadesi geçmemektedir. Nüshanın genelinde ve kaynaklarda yaygın olarak “Şeyh Safî” ifadesi kullanılmaktadır. Bu çalışmada Neşâtî'nin tercüme ettiği *Safvetü's-Safâ*'nın Britanya Müzesi Add. 18548 nolu nüshası, *Tezkire-i Şeyh Safî* adıyla anılacaktır.
2. Günümüzde “sema” Mevlevîlerin; “semah” Alevi ve Bektaşîlerin dinî oyunu/ayini için kullanılmaktadır. Bu sebeple çalışmada Erdebil Tekkesi'nde yapılan dinî oyun/ayin için “semah” kelimesi tercih edilmiştir.
3. TŞS'de “kavvâl” olarak geçen kelimenin sözlük anlamı “şarkıcı”dır (WEB-2). Ancak semahlarda müziği icra eden kişiye “ozan” veya “zakir” denir. Bu sebeple Türkiye Türkçesine aktarmada bu kelime tercih edilmiştir.
4. Bel: Toprağı aktarmaya veya işlemeye yarayan, uzun saplı, ayakla basılacak yeri tahta, ucu sivri kürek veya çatal biçiminde bir tarım aracı (WEB-3).
5. “Dağları görürsün, onları hareketsiz sanırsın. Halbuki onlar bulutların geçişi gibi hareket ederler.” (Neml suresi 88.ayet) (WEB-4)

Kaynakça

- Bilgili, Ali Sinan. (2009). “Devletlik Pir; Şeyh Safiyüddîn-i Erdebîlî Vakfı”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 49, 47-94.
- Çağrıncı, Mustafa. (2013) “Zevk”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 44, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., s. 308-310.
- Dönmez, Banu M. (2013). “Türk İnaçsal Halk Danslarının Figürlerine Göstergebilimsel Bir Bakış: Alevi Semah Figürlerinin Anlamları”. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 7, 75-79.

- Elçi, Armağan. (1999). “Semah Geleneğinin Uygulaması”. *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 12, 1-23.
- Karaman, Fikret vd. (2006). *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kılıç, Filiz ve Bülbül, Tuncay. (2006). “Erdebil Dergâhı’nın Anadolu Aleviliğindeki Yeri ve Erdebil Dergâhında Uygulanan Bazı Dinsel Pratikleri İçeren Bir Risale”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 39, 9-20.
- Kutlu; Sönmez. (2007). “Tarihsel Süreçte Aleviliğin Yazılı Kaynaklarında Yapılan Metin Tahrifatı: Safvetü’s-Safâ’nın Türkçe Çevirileri Örnekleme Üzerinden”. *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 20, 21-32.
- Musalı, Namiq. (2017). “Şeyh Safi Velâyetnâmesi: Tahkiki ve Transkripsiyonu”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 84, 163-193.
- Nağısoylu, Möhsün vd. (2006, 2010). *Şeyh Safi Tezkiresi (“Safvetüs-Safa”nın XVI asr Türk Tercümesi)*. Bakı-Nurlan: Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Fuzuli Adına Elyazmalar Enstitüsü.
- Öngören, Reşat. (2008a). “Safiyüddîn-i Erdebîlî”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 35, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., s. 476-478.
- . (2008b). “Safeviyye”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 35, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., s. 460-462.
- Parlatır, İsmail. (2017). *Açıklamalı İslâmî Terimler Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Rieu, P. C. (1888). *Catalogue of the Turkish Manuscripts in the British Museum*, London.
- Şah, Serap. (2007). “Safvetü’s-Safâ’da Safiyüddîn-i Erdebîlî’nin Hayatı, Tasavvufî Görüşleri ve Menkıbeleri I-II?”. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Şeyh Safiyüddîn el-Erdebîlî. (2008). *Makâlât* (Safvetü’s-Safâ’nın 4. Bölümü’nün Anadolu’da Yapılan Türkçe Çevirisi) Tahkik: Sönmez Kutlu -Nizamettin Parlak, İstanbul: Horasan Yayınları.
- Togan, Zeki Velidi (1957). “Sur L’Origine des Safavides”, *Melanges Louis Massignon*, Tome III, Damascus, 345.
- Tokat, Feyza. (2017a). *Tezkire-i Şeyh Safi Cilt I*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- . (2017b). *Tezkire-i Şeyh Safi Cilt II*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Turan, Fatma Ahsen (2010). “Şaman Ritüellerinden Alevi Semahlarına Esrarlı Yolculuk”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 56, 153-162.

Yörükan, Yusuf Ziya. (1998). *Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar*. Ankara: Kültür Bakanlığı.

WEB-1 <http://www.lugatim.com/s/fereci>. (Erişim Tarihi: 12.01.2018)

WEB-2 <http://lugatim.com/s/kavval>. (Erişim Tarihi: 12.01.2018)

WEB-3 http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5a9fc44995f1f6.55210316. (Erişim Tarihi: 12.01.2018)

WEB-4 <http://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/neml-suresi-27/ayet-77/diyaret-isleri-baskanligi-meali-1>. (Erişim Tarihi: 12.01.2018)